

УДК 37.035.6

ЗМІСТОВА СУТНІСТЬ ВІЙСЬКОВО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

О. В. Вербовський

В статті досліджується проблема військово-патріотичного виховання. Визначено змістову сутність військово-патріотично виховання студентської молоді в освітньо-виховному просторі університету. Здійснено аналіз різних підходів до змісту військово-патріотичного виховання.

Ключові слова: змістова сутність, студентська молодь, військово-патріотичне виховання, патріотизм.

Актуальність проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Основною проблемою у визначенні змістовних характеристик будь-якого напрямку виховання є в першу чергу визначення основної методологічної концепції, яка обумовлюватиме структуру, зміст, основні засоби, методи, організаційні форми та очікувані результати виховної роботи.

Не є виключенням і військово-патріотичне виховання студентської молоді. Але тут є принаймні дві особливості: 1. Питання патріотизму є питанням не тільки світоглядним, але й питанням ідеологічним. Іншими словами, від того, яку саме концепцію патріотичного виховання студентської молоді буде покладено в основу виховної моделі того чи іншого вищого навчального закладу буде залежати не тільки особиста ідеологічна, політична орієнтація студентів – майбутньої еліти українського суспільства, але й, по великому рахунку, доля України, її шлях у майбутнє. 2. Студентство складається з вихідців з усіх верств населення, всіх без виключення соціальних груп і прошарків, всіх національностей, що проживають в Україні, з усіх релігійних конфесій, навіть з усіх маргінальних спільнот тощо. Тому, щоб робота з патріотично-військового виховання студентської молоді була оптимально ефективною, вона повинна базуватися на цінностях, які б, принаймні в головному, відповідали б цінностям тієї культури чи субкультури, в якій молода людина отримала первісне виховання, де вона пройшла первісну соціалізацію і які вона вважає основними цінностями своєї життєдіяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковане вирішення даної проблеми і на які спирається автор. Результати аналізу історичної, етнографічної, психолого-педагогічної літератури свідчать, що проблема військово-патріотичного виховання привертала увагу багатьох дослідників.

У визначенні змісту, суті, методики формування організаційних форм з виховання у підлітків патріотизму особливу роль зіграли П. Блонський, Г. Ващенко, А. С. Макаренко, І. Огієнко, В. Сухомлинський, С. Шацький та ін.

Питання військово-патріотичного, патріотичного, громадянського виховання стали предметом наукових досліджень останніх років. Це, передусім, роботи О. Абрамчук, В. Бебика, Т. Вайди, М. Головатого, Є. Головахи, К. Дорошенко, М. Зубалій, В. Івашковського, В. Макаренко, С. Матвієнко, В. Москаленко, П. Онищука, Г. Пустовіта та ін.

Мета статті – здійснити аналіз змістової сутності військово-патріотичного виховання студентської молоді, різних підходів до її визначення.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих результатів. Нинішнє студентство України соціалізується в епоху цивілізаційних змін, коли зміст соціалізації ускладнюється, тому що провідну роль починають набувати не стільки традиційні, скільки інноваційні цінності, і соціалізація проходить в умовах дисфункції соціальних інститутів. Крім того, треба враховувати ще й провідні тенденції цих цивілізаційних змін: 1) входження України в глобальну відкриту економіку, єдине поле соціально-політичних контактів, загальний інформаційний простір; 2) боротьба різних центрів світо-економіки за перерозподіл економічних, фінансових і політичних ресурсів, яка визначає на світовому рівні посилення відцентрових тенденцій. В рамках українського соціокультурного простору ці тенденції породжують наступні модифікації патріотизму в свідомості молоді:

1) традиційна форма культурно-історичного патріотизму, яка виявляється в любові до Батьківщини, її історії, культури, звичаїв і традицій;

2) патріотизм в контексті толерантності, який часто зближується з пацифізмом;

3) інтеріоризація духовних цінностей націоналізму в його різних модифікаціях;

4) індиферентність до політико-правових, етнічних і територіально-регіональних форм патріотизму, що пояснюється низькою якістю життя, соціальною, міжконфесійною і міжетнічною напруженістю, безробіттям, зростанням злочинності тощо [3].

Сучасне розуміння патріотизму характеризується багатоваріантністю, різноманітністю і неоднозначністю. Багато в чому це пояснюється складною природою даного явища, багатоаспектністю його змісту, структури і різноманітним форм прояву. Крім того, проблема патріотизму розглядається різними дослідниками в різних історичних, соціально-економічних і політичних умовах, залежно від їх особистої громадянської позиції, ставлення до своєї Вітчизни, від використання ними різних сфер знань тощо. Крім того, на розуміння патріотизму суттєвий вплив здійснює світоглядна, ідеологічна і, відповідно, політична позиція людини.

Аналіз показав, що в даний час сформувалися декілька концепцій патріотизму. Головні з них: націоналістична, соціокультурна, пацифістська, військово-патріотична, християнська (чи православна), громадянська і державницька. Всі вони набули достатньо широкого розповсюдження в Україні.

Націоналістична концепція патріотизму базується на пріоритеті нації над усіма іншими чинниками самовизначення народу. Ця концепція відіграла позитивну роль у XIX – на початку XX століття, коли відбувалися державотворчі процеси в країнах Західної та Східної Європи (в тому числі й в Україні). Тоді націоналістичний патріотизм був об'єктивно прогресивним явищем і відображав прагнення народів Європи до самовизначення. На думку деяких дослідників, саме націоналізм сприяв інтеграції мас у загальне політичне об'єднання – політичну націю і державу. Низка фахівців стверджує, що націоналізм сприяв поширенню ідей лібералізму та демократії, бо зумовлював право народу на самовизначення, пропонував свободу боротьби проти поневолювачів. Скажімо, з точки зору американського вченого Е. Сміта, націоналізм є однією з найбільш могутніх і рушійних сил сучасного світу [7]. У «Теорії націоналізму» Е. Сміт дає власну систематизацію вчення про націоналізм як консолідуючої сили. Головними чинниками націоналізму він вважає: природний поділ людства на нації, кожна нація має власний характер; необхідність для людини ідентифікації себе з певною нацією задля свободи і самореалізації; неможливість для нації реалізувати себе поза своєю державою; пріоритет лояльності до нації-держави перед всіма іншими

лояльностями; головна умова всесвітньої свободи і гармонії – це зміцнення нації-держави [2, с. 749-753].

Історичні обставини склалися в Україні не на користь цієї концепції, хоча її прихильників досить багато, особливо на Західній Україні. В завдання нашого дослідження не входить з'ясування причин такого стану речей, хоча можна зазначити, що це, очевидно, наслідок комплексу об'єктивних та суб'єктивних чинників, які впливали і впливають на розвиток політичної, економічної, культурної та духовної сфер життя народу України. Націоналізм – це явище неодномірне, він може як консолідувати націю, так і зруйнувати її. Такий його різновид як демократичний націоналізм, наприклад, обумовлений історичним етапом, стадією розвитку тієї нації, яку представляють національні демократи, а їхній демократизм впливає з прагнення включити свою націю в загальноцивілізаційний процес, прилучити її до ринку, демократії та інших надбань сучасної цивілізації. В той же час екстремістський націоналізм (тоталітарний, інтегральний, праворадикальний, шовіністичний, неонацистський – його різновиди) не бачить і не знає нічого, окрім проблеми самоствердження своєї нації. Він сповідує цінності сили, енергії, елітарності і готовий до використання будь-яких методів політичної чи збройної боротьби, покладаючись на гасло «мета виправдовує засоби».

Науковці вважають, що націоналізм не може стати тепер державною ідеологією. Вона була і завжди залишиться небезпечним для свободи особистості, народу, а можливо й світового співтовариства і ніколи не буде визнана сумісною з вибором демократичного шляху розвитку держави. Завдання держави – приводити до суспільного знаменника, узгоджувати групові інтереси, домагатися компромісів і сіяти злагоду. А цій ролі навряд чи відповідатиме наявність будь-якої державної ідеології, у тому числі й націоналізму. Державна ідеологія передбачає її обов'язковість, а значить духовний, а можливо й політичний тиск на громадян, що заперечує демократію, прокладає шлях до тоталітаризму [5].

В багатонаціональній державі, якою є Україна, протиставлення національного і патріотичного в свідомості людини і соціальних груп неприпустиме, бо може привести до етнічних конфліктів. Тому так важливо, щоб патріотична ідея превалювала над національною. Від цього залежить соціальний мир в суспільстві, стабільність держави. Зарядити цьому може врахування регіональної специфіки патріотичного виховання, що повинно знаходити вираз в акценті

виховної роботи на єдність всіх народів України, у врахуванні особливостей менталітету національних спільнот, патріотичних традицій, з якими пов'язана історія нації і регіону.

Позитивним проявом націоналізму є те, що він об'єднує нації з фундаментальною політичною структурою – державою, вбачає в ній оптимальну форму політичної організації нації. Загрозливою силою націоналізм стає для тих, слушно наголошує А. Свідзинський, хто ставить штучні перепони задоволенню реалізації прав нації на самовизначення, намагається накинати народам імперське ярмо [6].

Елементи націоналістичної концепції патріотизму можуть бути використані у вихованні студентської молоді України. В той же час слід зазначити, що з націоналізмом при проведенні патріотично-військового виховання необхідно обходитись дуже обережно, оскільки націоналізм в своїх крайніх виразах набув переважно негативного значення (особливо в Південно-Східному регіоні України), часто стаючи знаряддям репресивних, тиранічних режимів, що майже не властиве патріотизму, через свою оборонну природу.

Дуже розповсюджена в Україні (як і взагалі в світі) соціокультурна концепція патріотизму. Вона передбачає погляд на патріотизм як на найважливішу цінність, інтегруючи соціальний, духовний, етичний, культурний, історичний й інші компоненти. Соціоцентричний підхід органічно включає два нові складові елементи формування патріотизму – конструктивний критицизм у ставленні до свого народу, держави і повагу до інших народів і держав, прагнення оволодіти кращими досягненнями їх культури. Методологічну основу цієї концепції складає соціокультурний підхід, який має ряд особливостей, що визначають доцільність і межі його вживання в трактування патріотизму. Специфічною його рисою є певний універсалізм, що дозволяє розкрити і культурні, і політичні, і соціальні, і інші елементи суспільного цілого, що впливають на становлення патріотизму. Даний підхід дозволяє отримати уявлення про суспільство як про складний соціокультурний об'єкт. За соціокультурного підходу в центрі уваги знаходиться взаємодія типу-особистості і типу-суспільства, і характер цієї взаємодії розглядається як один з визначальних напрямів соціальних змін. Значення соціокультурного підходу до патріотично-військового виховання полягає в тому, що за його допомогою виділяються постійні, стійкі підстави культури, що обумовлюють розвиток патріотизму. Визнання соціокультурної опосередкованості патріотизму дозволяє уникати однозначності і дає

можливість трактувати феномен патріотизму як триєдиний процес: по-перше, в області науки, по-друге, в духовній культурі, в різних проявах суспільної і індивідуальної свідомості, по-третє, в практиці обґрунтування і реалізації суспільних потреб, інтересів.

Ця концепція розглядає патріотизм як складне соціокультурне явище, що пронизує всі основні сторони життя і діяльності, як суспільства, так і окремої особистості. В ній підкреслюється тісний взаємозв'язок і взаємозалежність патріотизму і суспільства. В цьому співвідношенні патріотизм розглядається одночасно в різних аспектах: як одна зі складових громадської і індивідуальної свідомості, менталітету, національної самосвідомості, як компонент ідеології, культури, історії, психології, як одна з вищих цінностей суспільства й особистості, як напрям виховання, як джерело благополуччя, добробуту та успішного розвитку найважливіших сфер життя суспільства.

За соціокультурного підходу в центрі уваги дослідника знаходиться людина активна – багатовимірна істота і суб'єкт дії, її моральність, що становить підставу будь-якої культури.

С. Іванова підкреслює, що у зв'язку з тим, що кризові явища, що відбуваються в суспільстві, активізують ставлення людей до деяких феноменів, що мають глибоку історичну традицію і величезний незатребуваний потенціал, саме патріотизм розглядається як важливий мобілізуючий ресурс суспільного розвитку, активної громадянської позиції особистості, готовності її до усвідомленого служіння Вітчизні і співвітчизникам [1].

Багато ідей концепції соціокультурного патріотизму може бути з успіхом використано у процесі патріотично-військового виховання студентської молоді.

Російська дослідниця Т. Піскунова виділяє ще й варіант пацифістського патріотизму, що, на її думку, є ідеологічною модифікацією любові до Батьківщини, що базується на ідеї ненасильства, що визнає людське життя як вищу цінність, і є антиподом військової версії патріотизму. Це особливий тип відношення до існування людства і людини, що вказує на можливість і необхідність розв'язання всіх конфліктів ненасильницьким шляхом, за допомогою встановлення загальної згоди, і узгоджується з принципами справедливості [3].

Концепція пацифістського патріотизму ставить проблему зіставлення цінності життя з цінностями, через які життя у людини можна відняти. На початку ХХ ст. пацифізм постав можливим

громадським і політичним рухом, переставши переважно відноситися до сфери духовного існування людини. Право людини на життя закріплено в міжнародних документах. Автор підкреслює, що світ, що глобалізується, виявляє в своїх ухвалах і документах тенденцію ненасильницького розвитку всіх країн. Стратегічною метою політики на всій планеті стає стійка коеволюція людини, суспільства і природи.

Т. Піскунова солідаризується з відомим дослідником теорії справедливості Джоном Ролзом в тому, що «політичні принципи, визнані спільнотою, мають певну близькість з доктриною, що проповідується пацифізмом. Існує загальне неприйняття війни і використання сили, а також віра в рівний статус людей як моральних осіб. І, враховуючи схильність націй, особливо великих держав, вступати у війну без виправдань і використовувати державний апарат для придушення незгоди, повага, що виявляється пацифізму, має на меті попередити громадян про зло, який уряд схильний зробити від їх імені» [4, с. 327-328].

Висновки та перспективи подальших розвідок у цьому напрямку. Аналіз різних концепцій патріотизму (націоналістичної, соціокультурної, пацифістської, військово-патріотичної, християнської, громадянської, державницької) дозволив проектувати зміст патріотично-військового виховання студентів на основі синтезу і інтеграції основних патріотичних якостей, що забезпечують ефективне виконання громадянського обов'язку служіння Батьківщині.

Критеріями відбору якостей патріотизму, які необхідні для несуперечливої інтеграції в патріотичній свідомості студентів, стали: гуманістичність, державність, духовність, народність.

Література

1. Иванова С. Ю. Патриотизм в культуре современной России : автореф. дисс. на соискание учен. степени докт. филос. наук : 09.00.13 [Электронный ресурс] / С.Ю. Иванова. – Ставрополь, 2004. – Режим доступа : http://orel3.rsl.ru/dissert/EBD_1147A_ivanovaSU.pdf.
2. Мала енциклопедія етностранознавства / НАН України. Ін – т держави і права ім. В.М. Корещького / Редкол. : Ю.І.Римаренко (відп.ред.) та ін. – К. : Довіра : Генеза, 1996. – С.749–753.
3. Пискунова Т. В. Модификации ценностного содержания патриотизма в сознании российской молодежи : автореф. на соискание ученой степени канд. социолог. наук : 22.00.06 [Электронный ресурс] / Пискунова Т. В. Ростов-на-Дону, 2007. – Режим доступа http://rspu.edu.ru/rspu/science/dissertation_councils/dissertations/avtoref/PiskunovaAvto.pdf

4. Ролз Дж. Теория справедливости / Дж. Ролз. – Новосибирск: Изд-во Новосиб. ун-та, 1995. – 535 с
5. Рукопис брошури «Нація як суб'єкт політики» [Електронний ресурс]. – Львів : Кальварія, 1997. – 55 с. – Режим доступу : <http://www.political-studies.com/nations/download/nations.rtf>
6. Свідзинський А. Проблеми формування нації та держави в сучасній Україні / А. Свідзинський // Розбудова держави. – 1997. – № 10. – С. 3–21.
7. Сміт Е. Національна ідентичність / Е. Сміт. – К. : Основа, 1994. – 222 с.

СОДЕРЖАТЕЛЬНАЯ СУЩНОСТЬ ВОЕННО-ПАТРИОТИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ СТУДЕНЧЕСКОЙ МОЛОДЕЖИ

А.В. Вербовский

В статье исследуется проблема военно-патриотического воспитания. Определена содержательная сущность военно-патриотического воспитания студенческой молодежи в образовательно-воспитательном пространстве университета. Осуществлен анализ разных подходов к содержанию военно-патриотического воспитания.

Ключевые слова: *содержательная сущность, студенческая молодежь, военно-патриотическое воспитание, патриотизм.*

CONTENT MAIN POINTS OF STUDENTS' MILITARY AND PATRIOTIC EDUCATION

O.V. Verbovsky

The article deals with the problem of military and patriotic education. The content main points of students' military and patriotic education in the educational space of the university are defined. The analysis of different approaches to the content of military and patriotic education in Ukraine is made.

Keywords: *content main points, student youth, military and patriotic education, patriotism.*

Вербовський Олександр Володимирович – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Северодонецьк, Україна).

E-mail: sasha13.ru@mail.ru

Verbovskyi Olexandr Volodimirovich - Ph.D., assistant professor of pedagogy Volodymyr Dahl East Ukrainian National University (Severodonetsk, Ukraine).

E-mail: sasha13.ru@mail.ru